

Toponimija i percepcija u prostoru Triplex Confiniuma: Morlakija

U radu se analizira razvoj i utjecaj percepcija o prostoru Triplex Confiniuma na nastanak i razvoj prostornog pojma, kao i diferencirane toponimije Morlakije.

Uvod

Toponimija i percepcija prostora vrlo su usko povezane. Analiza karata sasvim različite provenijencije, kako imperijalne tako i kartografske tradicije koje u širem ili užem smislu prikazuju prostor tromeđe Habsburške Monarhije, Osmanskog Carstva i Mletačke Republike, u razdoblju od 16. do 18. stoljeća, ukazala je na izravnu vezu određenih toponima i percepcije prostora, izrasle iz kompleksnih prostornih i socio-kulturnih okolnosti granične regije. Karakteristično je da nestankom tih okolnosti, nestaje i sam toponim kao oznaka prostornog pojma.

Radi se konkretno o području planine Velebit i njegove šire, uvjetno rečeno, regije. To je područje na ranonovovjekim kartama poznato pod nazivima Morlacca, Morlakia, Morlacha, Murlacha itd. ... kroz gotovo tri stotine godina.

Oronim Velebit ne nalazi se na kartama sve do konca 17. stoljeća, a i od tada je zapravo izuzetak. U ranijem razdoblju kartografije, do 15./16. stoljeća, povremeno nailazimo tek na oznaku Liburnije, kao široke obalne regije sjeverno od rijeke Krke, koja ju odvaja od Dalmacije.

Naziv Morlacha kao i ostali izvedeni oblici toga naziva vuku podrijetlo od pojma "Morlak" ili "Morlacchi", venecijanskog oblika, inače šire rasprostranjenog naziva "Vlah". Analiza karata pokazala je da se ovaj naziv, iako venecijanskog podrijetla, proširio i postao opći naziv ne samo za određenu grupaciju stanovništva, već također i naziv područja uzduž i preko venecijanskog dijela granice u području tromeđe Republike Venecije, Habsburške monarhije i Osmanskog carstva.

Naziv je, prema tome, dobio prostorno značenje i odgovarajuće oblike. Uvijek se općenito odnosi na isti prostor, iako ima različito značenje obzirom na veličinu i obuhvat. Njegovo se značenje s vremenom razvija, a s time i oblici naziva. Od sasvim općenitog definiranja dinarskog planinskog prostora kao morlačkog prostora u 15. stoljeću¹, postupnim razvojem i profiliranjem percepcija, dolazi do jasnog prostornog lociranja i izdvajanja, te toponimskog distingviranja područja planine u odnosu na područje tro-granične regije. Naime, pojavljuje se i kao *oronim*, dakle kao oznaka za planinu Velebit, ali i kao *horonim*, odnosno kao oznaka za regiju, često i vrlo visokog ranga. Oronim i horonim

¹ Rukopisna Karta svijeta Fra Maura, Venecija, 1459.

se po oblicima naziva razlikuju. Oronim pretežno dolazi u oblicima kao Morlacha, Murlacha i sl. Horonim ima oblike poput Morlakia, Morlachien, a pretežno se javlja u kasnijem razdoblju, uglavnom u 18. stoljeću.

Za potrebe ovog rada korištene su karte pohranjene u zagrebačkim institucijama, u *Hrvatskom državnom arhivu*, *Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici*, *Hrvatskom povijesnom muzeju* kao i reprodukcije određenih karata iz privatnih zbirki, koje su dostupne u istim institucijama (*Zbirka Novak*, *Zbirka Vodopija*).

Prostorni pojam, toponimija i percepcija

Prva oznaka uopće za planinu, koja se pojavila na kartama bila je Morlacha, a i taj se naziv ne može naći na kartama prije početaka 16. stoljeća. Izuzetak ovdje čini Karta svijeta venecijanskog redovnika Fra Maura iz 1459. godine, koja je vjerojatno najstarija karta na kojoj se uopće pojavljuje toponim koji sadrži ovaj termin. Međutim, "Monte de Morlachia" na Fra Maurovoj karti ne označuje područje Velebita, odnosno njegove regije, već se odnosi na čitav pojas Dinarida (9).²

Jedan od najranijih primjera iz zagrebačkog fundusa je karta zemalja oko Zadra i Šibenika od venecijanskog kartografa **Matea Pagana** iz 1530. (11). Karta je vrlo bogata toponimima i ima dobro izraženu hidrografiju i orografiju, naravno u skladu s tadašnjim kartografskim tehnikama i općim kartografskim dostignućima. Velebit je dobro naznačen serijom pošumljenih humaka s utvrdama i nosi naziv *Morlacha*.

U idućih stotinu godina isti oblik naziva nalazimo ne samo na kartama venecijanske produkcije, već također i na najboljim nizozemskim izdanjima. Karte iz ovog razdoblja općenito su manje detaljne od Paganove karte. Najbitnija je razlika što područje Velebita nije uopće prikazano kao planinsko područje.

Tako je na kartama **Fernanda Bertellija** i **Giovanni Francesco Camocioia**, izdatim u Veneciji god. 1565. i 1566. (1, 3). *Morlacha* predstavlja obalnu regiju južno od Senja. Pojavljuje se, dakle, kao horonim. čini se da predstavlja regiju istog tipa i ranga poput starih susjednih regija Like i Krbave.

Jednake, čak jasnije i jednostavnije odnose nalazimo na karti Zadra i Šibenika hrvatskog kartografa **Bože (Natala) Bonifačića** i **Abrahama Orteliusa**, izdatoj u Antwerpenu, godine 1595. (2). Postoji izvjestan, ali ne izrazit prikaz reljefa. Stoga *Morlacha* ne predstavlja ime i oznaku planine, već obalnu regiju istog ranga i značenja kao i Lika i Krbava.

Početak 17. stoljeća na karti Slavonije, Hrvatske, Bosne i Dalmacije iz 1630. godine **Gerharda Mercatora** (10.). *Morlacha* se ponovno pojavljuje kao horonim, koji označuje obalnu regiju jugoistočno od Sv. Jurja. Prema načinu na koji je naziv upisan, čini se da joj je pridano veće značenje nego što ima regija Like.

U drugoj polovici 17. stoljeća **Martin Stier**, austrijski vojni kartograf, unosi u kartografsko nazivlje austrijske tradicije i ovaj venecijanski termin, kako bi označio i imenovao unutrašnje velebitske i ličke šume kao *Morlakische Wlder* (19). Iako je planinsko područje Velebita jasno naznačeno, Stier planinu nije imenovao.

Konačno na karti geografa i kartografa **Giacoma Cantelli da Vignola** sama planina dobila je nazive *Monte Welebich* o. *Murlacha* na karti Dalmacije iz 1684. (4) i *Monte Velebik* na karti zadarskog teritorija iz 1690. (5). Oronim *Monte Velebik* označava jasno

² Broj u zagradi (referenca) se odnosi na redni broj izvora pod kojim se on nalazi u popisu na kraju rada.

izraženo planinsko područje jugoistočno od Karlobaga. Širi prostor, uključujući kako primorsku padinu, tako i zaleđe, od Senja prema jugoistoku, imenovao je kao regiju pod imenom *La Myrlacha*. Prema načinu na koji je horonim upisan, čini se da je regija percipirana značajnijom od Like i Krbave. Istog je ranga, a vjerojatno i važnosti kao Kvarner ili Kranjska.

Od tada pa nadalje oronim Velebit, odnosno njegovi oblici Welebich, Velebik i sl, još je uvijek izuzetan. Možemo ga naći na kartama i topografskim skicama **Pavla Rittera Vitezovića** iz 1699. (13) kao *Velebich mons*. Stoljeće kasnije **Pietro Santini**, venecijanski kartograf, na karti Dalmacije (1780.) ponovno oživljuje oronim Velebit, ali kao dvojni oronim *Monte Welebich Morlacca* (16).

I u hrvatskoj kartografiji nisu nepoznati toponimi s osnovicom "Morlak", iako se, kao i u njemačkome, u hrvatskom jeziku za ove grupacije stanovništva, prema kojima nastaje toponim, koristi termin "Vlah".

Krajem 17. stoljeća dobro znani hrvatski povjesničar i kartograf **Ivan Lučić** na karti Ilirskih zemalja (1668.) upotrijebio je horonim Morlacca kako bi označio regiju, bok uz bok Krbavi i Lici (8).

Već spomenuti hrvatski polihistor i kartograf **Pavao Ritter Vitezović** također je koristio neke oblike ovog nazivlja. Na topografskoj skici Triplex Confiniuma, nastaloj u Drežniku 1699. (13) on navodi *Morlakschen Canal* u opisu austrijsko - venecijanske granice. Na karti Like i Krbave iz 1701. (14) nalazimo toponim istog oblika *Canale Morlaci*. Kako Vitezović istovremeno, na istim kartama i skicama, posebno imenuje i planinu Velebit kao *Velebich mons* (13), jasno je da razlikuje planinu i njen naziv od pojma "morlačke" regije.

Od početka 18. stoljeća još uvijek pretežno poznaju oblike naziva kao Morlacca, Morlakia i sl. Ipak termin, njegov oblik, kao i značenje se razvijaju. Od sada je češći oblik naziva Morlakia, La Morlaquie ili Morlachia i sl., a pojavljuje se kao horonim i to na kartama svih istaknutijih europskih kartografskih škola toga doba.

Venecijanski kartograf **Vincenzo Maria Coronelli** na karti iz 1700. (6) koristi horonim *La Morlaquie*, jednako kao što i Velebitski kanal naziva *Canal de Morlaquie*. La Morlaquie označuje područje južnog Velebita. Kako nema nikakvog prikaza reljefa naziv se sasvim sigurno ne odnosi na planinu. Sasvim jasna indikacija značenja nalazi se u naslovu karte. To je karta nekoliko regija, različitog, ali relativno visokog ranga: Karta Dalmacije, *Morlakije* i Bosne.

Francuski majstor kartografije **Nicolas Sanson** na karti Jadrana iz 1693. (15) označuje *Morlaquie* kao regiju jednakog ranga kao što su npr. Istra ili Hercegovina.

Matheus Seutter, geograf i kartograf iz Augsburga, bilježi horonim *Morlachia* na isti način, za regiju visokog ranga i značenja (17, 18), koja se proteže duž cijelog obalnog područja od Rijeke do Zrmanje (1709.; 1744.).

F.J. Joseph von Reilly, bečki kartograf, krajem 18. stoljeća (1790.) smjestio je *Morlachien* u područje južnog Velebita, u granični trokut (12). Od sada pa do konačnog nestanka ovog toponima sa karata u prvoj polovici 19. stoljeća upravo će to biti glavno značenje Morlakije.

Usprkos prevladavajućem obliku horonima kao Morlakia, svi autori karata, gotovo bez iznimke, koriste oblik Morlacca i sl. za hidronim kojim imenuju Velebitski kanal. Očito se oblici toponima kao Morlacca ili Morlacha koriste za manja i preciznije određena područja - za planinu, primorsku padinu (Podgorje) ili kanal, dok oblik Morlakia, Morlachia i sl. ima šire značenje "zemalja", odnosno regije relativno visokog ranga.

Vrlo je indikativna činjenica da se Vinodolski kanal na sjeveru naziva "Canal della Montagna", gdje se "Montagna" odnosi na Senjsko bilo, dok se Velebitski kanal naziva, kako je navedeno, "Canal della Morlacca" (5). Ova činjenica ukazuje da je percepcija Senjskog bila vrlo bliska pojmu planine, dok percepcija Velebita, kao mnogo ekspresivnijeg planinskog područja, nije toliko jaka kao neke druge percepcije. One su mnogo bliže pojmu specifične granične regije, odnosno područja morlačkih grupa stanovništva i načina života.

Neki zaključci

Iako podrijetlom venecijanski termin i toponim, postao je opće prihvaćen naziv kako za planinu Velebit tako i za njegovu širu regiju kroz gotovo tri stotine godina. Naziv se jednako koristi kod svih relevantnih europskih kartografskih škola i tradicija, koje inače ne koriste termin Morlak, već Vlah.

Ovaj termin i njegovi određeni izvedeni oblici dobili su jasan prostorni smisao i postali sasvim određen prostorni pojam. Od općeg definiranja dinarskog kao morlačkog prostora u 15. stoljeću, postupnim razvojem do 18. stoljeća dolazi do jasnog prostornog izdvajanja i toponimskog distingviranja područja planine u odnosu na područje tro-granične regije. Pri kraju svoga razvoja, u 18. stoljeću, pojam odnosno toponim ima prevladavajuće značenje granične regije, smještene u prostoru južnog Velebita, odnosno graničnog trokuta.

Poimanje prostornog pojma Morlakije neposredno je uvjetovano složenim socio - kulturnim okolnostima u prostoru granice od 16. - 18. stoljeća. Nestankom tih specifičnih okolnosti, prostorni pojam Morlakije nestaje s karata s neznom zadržkom, u prvoj polovici 19. stoljeća.

Izvori:

1. *Fernando Bertelli*. NOVA DISTRICTIONE/ DELLA DALMATIA, ET/ CROVATIA, M.D.LXV./ Venecija, 1565. Bakrorez, 390x275 cm. Zbirka Novak.
2. *Natal Bonifacio, Abraham Ortelius*. ZARAE, ET SE-/BENICI DES-/CRIPTIO. Iz: Abraham Ortelius "Theatrum Orbis Terrarum", list 94. Antwerpen, 1595. Bakrorez, 310x450 mm. Nacionalna sveučilišna knjižnica, A I-S16 -5.
3. *Giovanni Francesco Camocio*. NOVO, DISSEGNO, DEL = LA, DALMATIA, ET CRO=/ VATIA, M.D.LXVI. Venecija, 1566. Bakrorez, 418x287 mm. Zbirka Novak.
4. *Giacomo Cantelli da Vignola*. DALMATIA/ ISTRIA BOSNIA SERVIA /CROATIA/ e PARTE DI SCHIAVONIA. Rim, 1684. Bakrorez, koloriran, 540x416 mm. Zbirka Novak.
5. *Giacomo Cantelli da Vignola*. LA CROATIA / E CONTEA DI ZARA. Rim, 1690. Bakrorez, koloriran, 540x410 mm. Nacionalna i sveučilišna knjižnica, S-JZ-XVII-11.
6. *Vincenzo Maria Coronelli*. LE ROYAUME DE / DALMACIE,/ Divis en ses COMTEZ, TERRITOIRES etc./ La MORLAQUIE, et la BOSNIE. Pariz, oko 1700. Bakrorez, koloriran, 605x 452 mm. Hrvatski povijesni muzej, 3802.
7. *Alberto Fortis*. I CONTADI /di/ ZARA, e di SEBENICO/ per servire al I. Volume del Viaggio / in Dalmazia. Iz: "VIAGGIO /IN/ DALMAZIA/ DELL'/ ABATE ALBERTO

- FORTIS. Venecija, 1774. Bakrorez, 190x265 mm. Nacionalna sveučilišna knjižnica, R VI-4⁰-43.
8. *Joannes Lucius*. ILLIRICUM HODIERNUM. Iz: "DE REGNO /DALMATIAE/ ET CROATIAE/ LIBRI SEX./ AMSTELODAMI, / Apud IOANNEM BLAEU./ MDCLXVIII". Amsterdam, 1668. Bakrorez, 220x320 mm. Nacionalna sveučilišna knjižnica, R II F-4⁰-46a. Također u: "*Atlas Maior sine Geographia Blaviana, Amstaeledami, Labores et sumptibus Joannis Blaeu*", 1668.
 9. *Fra Mauro*. Rukopisna karta svijeta. Venecija, 1459.
 10. *Gerhard Mercator*. SCLAVONIA, /CROATIA, /BOSNIA/ CVM DALMATIAE / PARTE. Amsterdam, oko 1630. Bakrorez, koloriran, 465x357 mm. Zbirka Novak.
 11. *Mateo Pagano*. TUTO EL CTADO. DI. ZARA - E SEBENICHO. Venecija, oko 1530. Drvorez, 526x366 mm. Zbirka Novak.
 12. *Franz Johann Joseph von Reilly*. SPECIAL KARTE/ VON DEM/ OESTREICHISCHEN u OSMANISCHEN / KOENIGREICHE/ KROATIEN./ Nro 2. Beč, 1790. Bakrorez, kolorira, 285x210 mm. Zbirka Novak.
 13. *Pavao Ritter Vitezović*. MAPPA GEOGRAPHICA. / Particularis/ Varias Limitum circa Triplic. Confi.-/ nii concursum. / LINEAS / Hinc inde praetensas / Exhibens. Drežnik, 1699. Crtež, 445x307 mm. Hrvatski državni arhiv, B I 17.
 14. *Pavao Ritter Vitezović*. TABULA GEOGRAPHICA/ LIKENSEM et CORBAVIENSEM/ Comitatus / una cum partibus circum vicinis Regni Cro-/atiae Exhibens. Rijeka, 1701. Crtež, 470x650. Hrvatski državni arhiv, B III 1.
 15. *Nicolas Sanson*. LE GOLFE DE VENISE. Avec ses Principaux CAPS, PROMONTOIRES, & PORTS de MER./ Dresee sur les Memoires les plus Nouveaux du P. Corneli, & Autres par le S. Sanson. Geographe du Roy. Paris, 1693. Hrvatski državni arhiv.
 16. *Pietro Santini*. NOUVELLE CARTE/ de la / PARTIE OCCIDENTALE/ DE/ DALMATIE./ dresee sur le lieux. Venecija, 1780. Bakrorez, koloriran, 630x470 mm. Zbirka Novak.
 17. *Mathaus Seutter*. Nova et Accurata Tabula / REGNORUM ET PROVINCiarUM /DALMATIAE, CROATIAE, SCLAVONIAE, BOSNIAE, SERVIAE, ISTRIAE, ET REIP(ublicae)/ RAGUSANAE,/ CUM FINITIMIS REGIONIBUS. Augsburg, 1709. Bakrorez, koloriran, 580x500 mm. Zbirka Vodopija.
 18. *Mathaus Seutter*. Novissima Tab(ula)/ DANUBII / et praesertim/ HUNGARIA /cum aliis adiacentib(us) Regnis.Iz: "ATLAS MINOR/ PRAECIPUA ORBIS TERRARUM IMPERIA,/ REGNA et PROVINCIAS,/ GERMANIAE POTTISIMUM".Augsburg, 1744. Bakrorez, koloriran, 310x225 mm. Hrvatski povijesni muzej, 3954.
 19. *Martin Stier*. Vermehrte und Verbesserte/ Landkarten des Knigreich Un-/ garn und deren andern angrenzenden Knigreiche(n) / Frstenthumen und landschafften samt de(n)en Grentz Posten / so die Rm(ische) Key(serliche) Maj(stet) und das Hochlbl(iche) Ertzhaus Oesterreich von dem Adriati-/schen Meer an, bis in Siebenbrger vor Vestungen und Pltze gegen dem Erbfeind zu / Nutz der gantzen Christenheit, stetig erhalten, und in allen versehen lassen mssen ...Nrnberg, 1684. Bakrorez, 12 dijelova, 154x102 cm. Nacionalna i sveučilišna knjižnica, S-JZ-XVII-1.

Literatura:

1. *Granice Hrvatske na zemljovidima od XII. do XX. stoljeća*. Katalog istoimene izložbe. Zagreb, 1992.
2. Marković, Mirko. *Descriptio Croatiae*. Zagreb, 1993.
3. Marković, Mirko. *Descriptio Bosnae & Herzegovinae*. Zagreb, 1998.
4. Pandžić, Ankica. *Pet stoljeća zemljopisnih karata Hrvatske*. Katalog istoimene izložbe. Zagreb, 1988.
5. *Zagreb na geodetsko-katastarskim zemljovidima i u zemljišnim knjigama*. Katalog istoimene izložbe. Zagreb, 1994.

Summary

Toponymy and Perception in the Triplex Confinium Area: Morlacchia

The paper attempts to analyse the development of the perception of the Triplex Confinium area as well as its influence on the creation and differentiated evolution of the spatial concept and toponymy of the Morlacchia.

The analysis is based on the cartographic sample from Zagreb funds originating from the 16th to the 18th century. It represents either Triplex Confinium itself or a wider area.

The paper exhibits that the perception of the spatial concept of Morlacchia is directly caused by complex social-cultural circumstances of the border region between the three different imperial systems (Ottoman, Habsburg and Venetian) from the 16th to the 18th century. With the disappearance of the specific border circumstances at the end of the 18th century, Morlacchia vanishes as the spatial concept and the toponyme as well.

Both the toponymy and the perception of the Triplex Confinium have the same development. Regarding the form, the Morlacchian toponymy in general can be related to the mountain Velebit (oronymes) or to the border region (horonymes).

At the end of its development the prevailing sense of the Triplex Confinium area was that of the border region. Although originating from the Venetian term "Morlacchi", the Morlacchian toponymy is generally accepted and used by all relevant European cartographic traditions that usually do not use the term Morlacchi but Vlah, Vlach etc.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RAD OVI

32-33

ZAGREB 1999.-2000.

Izdavač
Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Za izdavača
Neven Budak

Redakcija
Branka Boban
Neven Budak
Mirjana Gross
Franko Mirošević
Iskra Iveljić
Nikša Stančić
Božena Vranješ-Šoljan

Urednički kolegij
Ivo Goldstein
Marijan Maticka
Mario Strecha

Izvršni urednik
Mario Strecha

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb, Ivana Lučića 3
tel. 385 1/ 6120 150, 6120 158, fax. 385 1/ 6156 879

Časopis izlazi jednom godišnje. Izdavanje časopisa sufinancira
Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske
br. 6859/1 od 5. X.1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Ministarstvu znanosti i tehnologije
Republike Hrvatske pod brojem UP-547/2-84-1984.

Naslovna stranica

Iva Makvić

Prijevod sažetaka

Marina Denona-Krsnik (njemački)

Ivo Goldstein (engleski)

Tisak

KRATIS, Vrapčanska 15, Zagreb

Tiskanje završeno u srpnju 2001. godine

Naklada

300 primjeraka

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb

UDK 949.75

RADOVI 32-33

/ [uređivački odbor Ivo Goldstein... et al.]. - Zagreb

: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta,
1999.-2000. – 520 str. ; 24 cm

– Summaries.

ISBN 0353-295X